

PÁLVÖLGYI ÁKOS

A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció)¹

Különös figyelmet kell fordítani a büntetés-végrehajtásban arra a szakaszra, amikor megkezdődik a fogvatartott visszavezetése a társadalomba. Ahhoz, hogy ez eredményes legyen, szükséges a normakövető megalapozás, és a normakövető életmódhoz megfelelő befogadó környezet.

A szocializáció társadalmi normák, készségek, ismeretek, konkrét szabályok, az egyes társadalmi szerepekben elvárható viselkedési normák elsajátítását is jelenti. A szocializációval erősen összefügg az internalizálás, az a folyamat, amikor az egyén olyan mértékben teszi magáévá az adaptív normákat, hogy azoknak belső meggyőződésből tesz eleget (akkor, ha nem számít külső negatív szankcióra a norma megszegése miatt)². A szocializáció egész életen át tartó folyamat, ez különösen a bűnelkövető, deviáns viselkedést mutató fiataloknál fontos. Ebből a folyamatból következik, hogy a büntetés végrehajtásakor a reszocializálásra terelődik a hangsúly.

Kőhalmi László szerint a külvilággal való kapcsolattartás joga fontos szerepet tölt be az elítélt reszocializációs esélyei tekintetében.³ *Belovics Ervin* kifejtette, hogy a fogvatartottak jogainak elismerése sine qua non előfeltéte-

¹ Köszönetet mondok Szabó Máriának, a Budapest Főváros Kormányhivatala Igazságügyi Szolgálat fiatalkorú bűnelkövetők pártfogó felügyelői osztályvezetőjének a cikk írása során adott iránymutatásáért és értékes tanácsaiért.

² „Albert Bandura elmélete szerint minden viselkedést a környezet alakít. A megfigyelésből eredő tanulás képessége a következőktől függ: hozzáférhetőség: a kívánt cél vagy érték legyen hozzáférhető, magyarul legyenek fogvatartotti programok. A börtönkörnyezetbe a személyzet is szocializálódik, és önkéntelenül az agresszívebb izolációs normákat közvetíti a fogvatartottak felé, ennek minimálisan a hospitalizáció és az intézményesítés lesznek a következményei. Ha azonban a börtönbe engedjük a különböző társadalmi szervezeteket, ők egészen más normákat tudnak közvetíteni a fogvatartottak felé. [...] A reintegráció nem lehet pusztán a börtön és a pártfogók feladata.” Fliegaur Gergely: Büntetés-végrehajtási Pszichológia 3. <http://bvpszichologia2.blogspot.hu/2005/10/szocializaci.html>

³ Kőhalmi László: De lege lata az elítélti kulturális jogokról. In: Korinek László – Kőhalmi László (szerk.): Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010, 111. o.

le, mintegy kiindulópontja minden olyan akciónak, amely megkísérli a reszocializálásának elérését.⁴

Tények

„Évente nagyságrendileg 120.000 bűnelkövető válik ismertté Magyarországon, közülük 10%-ot ítélnék végrehajtandó szabadságvesztésre. Egyharmad a bűnismétlők aránya, de a börtönökben lévők fele már nem először követett el bűncselekményt. Már egy pár hónapos szabadságvesztésre ítélt számára is nehéz a társadalomba történő visszailleszkedés. A visszaesés megelőzésének záloga a társadalmi reintegráció. Ehhez képzés, a kompetenciák fejlesztése szükséges. [...] A kriminalitás mértékének jelentős összetevője a visszaesők általi bűnelkövetés, ezért jelentős szerepe van a bűnelkövetőkkel, különös tekintettel a fogvatartottakkal való foglalkozásnak. Szakemberek rámutatnak, hogy a szabadulás utáni első 6 hónap a legkritikusabb, legtöbbször ekkor dől el, hogy az illetőnek sikerül-e visszailleszkednie a társadalomba vagy bűnismétlő lesz. Éppen ezért a kidolgozott program több pontja a fogvatartottak társadalmi, munkaerő-piaci visszailleszkedéséhez szükséges lépésekre tesz javaslatot. [...] Kutatások szerint a rövid tartamú szabadságvesztés csak korlátozottan alkalmas a büntetéssel elérendő célok teljesítésére, ugyanakkor a bebörtönzés szinte azonnal megváltoztatja a környezet magatartását az elítélttel szemben, amelynek következtében a szabadulás után rendkívül nehéz a munka- és lakáskeresés, a szociális kötelek elsorvadnak. Lehetőséget kell teremteni a közösség érdekében végzett munkára, a sértettek felé történő jóvátételre, mert ez erősíti a szabadulók befogadását, és a bűnelkövető önbecsülésének megőrzését, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalom hasznos tagja lehessen.⁵ [...] A bűnelkövetők munkavállalásának elősegítése

⁴ Belovics Ervin: A büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyeletének szerepéről. Börtöntügyi Szemle, 2008/1., 13. o.: „Igen nagy körültekintést, érzékenységet igényel egy jogállamban a büntetés-végrehajtás törvényessége. A jogállam »tisztességének fokmérőjét« jelenteli az, ahogy a – bármilyen címen szabadságában korlátozott – fogvatartottakkal bánik. Kihívás vele szemben, hogy törvényszegőinek is meg tudja mutatni saját »mberségét« és méltóságát. Winston Churchill, az 1910-es brit kormány belügyminisztereként a következőt mondta: »A nagyközönség hangulatára és vérmérsékletére tekintettel; arra, hogy miképpen bannak a bűnözőkkel, az egyik legtevédehettelebb tesztje bármely ország civilizációjának.« Fjodor Dosztojevszkij szerint – aki olyan kimerítően írt a börtönbüntetésről – »Egy ország civilizációjának normáit úgy lehet megítélni, hogy kinyitjuk börtönei ajtóit.«”; Köhalmi László: i. m. 101. o.

⁵ Mindazonáltal a bv. intézetekben elzárva töltött hosszú évek nagyon nem kedveznek a reszocializációnak! A totális intézmények beletörlik tagjaikat az adott szerepbe, a teljes személyiség uralására törekcsenek, ezért a fogvatartottak maguk is elvesztik bizalmukat a tágabb társadalmi környezet iránt,

érdekében a büntetés-végrehajtási intézetek és a munkügyi központok együttműködését is fejleszteni kell. [...] A program a közérdekű munka büntetés fejlesztését is célozza. Cél, hogy a közösségben végrehajtott szankciók, így a közérdekű munkára ítélték aránya emelkedjen. E büntetési forma előnye, hogy az elítéltet nem szakítja ki környezetéből, megmaradnak családi kapcsolata, folytathatja munkáját, hasznos tevékenységet végezhet a társadalom számára. A visszailleszkedés nehézségei és a fogvatartás költségei nem jelentkeznek. [...]”⁶

Tapasztalatok

2014-ben is részt vettem fogvatartotti fórumon, amelynek az a szerepe, hogy az azon megjelenő fogvatartottak választ kapjanak a fogva tartásuk körülményeit érintő észrevételeikre, lehetőség szerint a bv. állomány szakterületi vezetőitől.

Noha az ilyen fórumokon általában a „benti” élet mindennapi kérdéseivel foglalkoznak, mint például hogy milyen film meddig nézhető, az ilyesmi a „kinti” világban nem tartozik a megoldandó feladat kategóriájába, egy fogvatartotti fórum lehetőség arra is, hogy kiszakadva a mindennapi rutinból, a fogvatartottak foglalkozzanak a büntetés-végrehajtás célját is érintő kérdésekkel is.

Az egyik ilyen fórumon olyan elítéltek jelentek meg, akik a fogva tartásuk idején munkát végeztek, tehát, ha szabad így fogalmazni, kiemelkedtek a többiek közül. Az egyikük a közelgő szabadulására vonatkozó gondolatait közölte, lényege a következő: az elítélt fél a szabadulástól, ugyanis már látja magát a pályaudvaron két szatyorral a kezében, és fogalma sincs arról, hogy *hova menjen, mihez kezdjen, hol dolgozhat* ezután.

Ez a félelem nagyon is valós, és jelen van nemcsak a szabaduló fogvatartottakban, de azokban is, akik már szabadultak. A velük, illetve a pártfogóikkal való beszélgetés több központi kérdésre is rávilágít.

„Személyes, eddigi tapasztalataim szerint a szabadult pártfogottak túlnyomó többségnek elsősorban az álláskereséssel vannak gondjai. Ma volt nálam pl. egy pártfogottam (két feltételese is van nálam), aki elmondta, hogy

ami a reszocializációt oda-vissza megnehezíti. Elidegenedés, szabadulás után anómia. A társadalom működése érthetetlen, az életcélok megvalósíthatatlanok, nem várható segítség az emberektől.

6 http://www.tamop.irm.gov.hu/Sajtokozlemenye_az_elitelttek_reintegracioja_erdekeben_vegzett_munkarol

igyekszik minden munkalehetőséget megragadni, de előfordul, hogy élelmet kell lopnia – *erről persze igyekeztem lebeszélni. Az, hogy valaki hogy éli meg a börtönlétet, egyénenként változó. Hosszabb tartamú szabadságvesztés után szabadulva a »kinti világ« általában még idegen nekik, idő kell az átálláshoz. Kint sokkal inkább magukra vannak utalva. Manapság egyébként sem könnyű dolog az álláskeresés, nekik a tiszta erkölcsi hiánya nyilván további nehézséget jelent. Szerintem fontos lenne fejlesztés az elhelyezkedésüket elősegítő intézkedések terén – a nálunk is rendelkezésre álló, egyéni álláskeresést pl. nem tartják igazán hatékony segítségnek.* Talán az utógondozó rendszert lehetne úgy továbbgondolni, hogy az elítélt részére akár már bentről le legyen szervezve a kinti munkalehetőség, olyan munkáltatók bevonásával, akik erre nyitottak, esetleg némi állami támogatással vagy járulékkedvezményrel motiválva a munkaadót. Sokan igényelnének pénzbeli segítséget (segélyt) és ügyintézésben nyújtott támogatást – *ma volt nálam szabaduló igazolással egy pártfogolt, még E aktás, ő okmányok igényléséhez szeretne segítséget, melyet állítólag Borbély Zoltán utógondozó koordinátor ígért is neki.* Összességében – *szerintem – a hatékonyabb és tisztességes megélhetést biztosító álláshoz juttatás kellene, hogy cél legyen, ennek lehet a visszaesés-bűnismétlés szempontjából igazi visszatartó ereje. Tudom, persze, mindehhez pénz, paripa, fegyver is kellene...*” (egy pártfogó felügyelő véleménye)

„Közel 5 éves börtönpártfogói (fk, nagy letöltőház) pályafutásom alatt a következőket tapasztaltam: *Fiatalkorúak: Általában a fiatalkorú (kivéve, aki javítóintézetben kezdi intézményi pályafutását) először találkozik a büntetés-végrehajtás szabályaival, merev rendszerével. Ők az első időben félénkek, keresik helyüket a hierarchiában, amit napok, hetek alatt megtalálnak. Ezt követően érdek szövetségek, »barátságok« alakulnak. A lányoknál azt tapasztaltam, ha érkezik egy új lány, akkor megindul az átszerveződés, létrejönnek az új »szerelmes« párok, ami rengeteg agresszióval, konfliktussal jár. Telik az idő, az előzetes aggódik, a nyomozás folyik, kiviszik pótnyomozásra, tárgyalások kezdődnek, úgy tapasztalom, hogy eddig a pontig nagyon feszültek, mert nem tudják mennyi lesz az annyi, sok a sírás, reménykedés fázisa, ebben a fázisban nagyon lesóványodnak. Megtörtént a bírósági döntés, jogerős (vagy nem) az ítélet. Ekkor úgy láttam, hogy megkönnyebbülnek valamelyest, ekkortól sokkal könnyebb volt velük dolgozni. Itt elkezdődik a tervezgetés, hogy mi lesz, ha szabadul, mit fog másként tenni. Szabadulás előtt már nagyon feszültek hetekkel korábban, innentől kezdve megint nem nagyon lehet velük dolgozni. Nagyon nehezen viselik az idő múlását. Erről nagyon sokat beszélgettem velük. Ugyanabba a környezetbe megy vissza ahonnan, ami*

miatt bekerült a bv-be, nem változott ott semmi. Ugyanúgy nincs munka, segélyezési rendszer minden pontját ismerik, élnek vele-csak ebből élnek, sok családtagja van, szintén bv-ben. Elmondása szerint (a bv-ben gondolja ezt) megváltozott, rossz volt a benn töltött idő, nem szeretne visszakérülni, de nincs pénz, munka, sokszor élelem sem.⁷ Volt olyan elitelt lányom, aki a szeméttelről jött, alapvető higiénés, hétköznapi étellel kapcsolatos készségei hiányoztak (pl.: hogyan együnk késsel-villával). Elmondásuk szerint a legrosszabb az volt, hogy nem mehetnek ki, a szabad önrendelkezés joguktól megfosztották őket. Ők azt várják a börtönpártfogótól, pártfogótól, hogy adjon át releváns információkat, adjon szabadulási segílyt, ha lehet munkát. Felnőttkoriúk: Aki már többször volt büntetve, lehet, hogy fiatalokiként is, annak már nincsenek újjdonságok« a benti, zárt világgal kapcsolatosan. Aki felnőttként kerül bv-be, főleg, aki hosszabb időszakra, annak mindig fontosnak tartottam munkaerő-piaci tréning tartását, amely azért szükséges, mert általában, aki hosszabb időre kiesik a munkából, annak újra kell tanulnia a munkára alkalmasság képességét, az ezzel járó felelősség vállalást. Art tréning tartása is nagyon hangsúlyos volt a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben és a Fiatalkoriúk Regionális Börtönében Kecskeméten. (A parancsnokság nagyon nyitott volt, sőt ők kérték az első sikeres tréning után a következők tartását.) Az első tréning után 80%-ban csökkent a fegyelmi vétségek aránya a csoporttagok körében. Asszertivitás tréninget nagyon fontosnak tartottam a fiatalkoriúaknál, mert ez egy olyan kommunikációs módszer, ami ötvözi az önérvényesítést és mások igényeinek figyelembe vételét, ami elősegíti az erőszakmentes kommunikációt és hosszú távon szociális hatékonyságot eredményez. Az elitáltak jelentős részének igen fejletlen a szociális képessége, ezért nem képesek összhangot és egységet teremteni. Az ő kapcsolati hálójuk igen kicsi. Másokat – általában, esetek nagy részében – rossz irányba befolyásolnak, nehezen találják meg a hangot a többségi társadalommal. Mivel nincsenek kiépített kapcsolataik, nincsenek ismeretségeik. A felnőtt szabadulókról (főleg, aki 15-20 évig volt benn) elmondható, hogy bár nagyon zárt világban éltek – a maga sivárságával – biztos pont számukra, amely nélkül a kinti világ csupa újjdonság, bizonytalanság. Nagyon sokszor problémát jelent, hogy hiányzik a családi háttér, a megfelelő baráti kapcsolat, ez ezek nélkül nehéz a kapaszkodás. Egyéni beszélgetések alatt mondta az egyik emberem, hogy »mindent meg lehet szokni, csak a félelmedet kell le-

⁷ A racionális választás elmélet a várható haszonnal és kockázattal magyarázza a bűnözést, amit a társadalmi-gazdasági válság még hangsúlyosabbá tesz, noha a vagyon elleni bűnelkövetők egy része bizonyosan nem gondol bele tette jogkövetkezményeibe, de a motivációjában ez az elem erősen megjelenik.

győzőnöd, azt pedig nagyon nehéz. Néha azért rám mosolyog az Isten, csak észre kell vennem». A felnőttek munkát, hivatalos ügyeik intézéséhez javaslatot kérnek. Saját – idealista – véleményem, megoldási javaslatom: Pártfogói szállás (munkásszállás jelleggel 1 évig lakhatnak itt). Védett munkahely, pártfogói munkáltatás. Fizetésük egy része szolgálna a szállás fedezetére, többinek a felét kötelezően el kellene tenni egy megtakarítási számlára, ami az 1 év után megkapnának. Csoporthoz tartozások (személyiségfejlesztés, szociális komp. fejlesztése, nyelvtanulás stb. szabadidejük egy részét kötelező jelleggel kellene erre fordítani). Az elítéltnak segítséget kell nyújtani a társadalomba való visszaailleszkedéshez” (egy pártfogó felügyelő véleménye).

„Egy másik szintén hosszabb időt töltött bent, életében mindösszesen 18 évet. Most 40 éves, egyértelműen bűnöző életet élt. Most azonban azt mondta, soha többet nem akar visszamenni. Az anyja szerzett neki munkát, és az anyjával lakik. Ebbe kapaszkodik. Elege volt a bezártságból és abból a közegből, viszont még sosem dolgozott, egyelőre bizakodik, és nagyon erősen hajtogatja, hogy nem követ el új bűncselekményt. A szabadulás egy új élethelyzet, amelyben benne rejlik a kudarc és siker lehetősége is. [...] A szabadság okozta megkönnyebbulés mellett azonban szembe kell néznie más típusú feladatokkal is. A bv. intézetben megszokott életritmust maga mögött hagyja, de ez nem jelenti azt, hogy nem lesznek kötelezettségei a jövőben. A börtönben töltött időt nem könnyű elviselni, de a fogvatartottnak szabadulás után sincs könnyű dolga, mivel a társadalmi előítéletek nem segítik a közösségbe való újbóli beilleszkedést. A rácsok mögött sok idő van a kinti élet megtervezésére, de a valóság gyakran eltér attól, amire számítottunk. Gyakran szembesül a szabadult olyan nehézségekkel, amelyek megnehezítik a társadalomba történő visszaailleszkedést [...] A társadalmi beilleszkedés, illetve fogadtatás egyik meghatározó elemét a fogvatartott munkával való kapcsolata jelenti, hiszen a munkából származó állandó jövedelem biztosítja [...] megélhetését”⁸ (egy pártfogó felügyelő véleménye).

A lengyel, az osztrák és a hazai jogalkotás

Lengyelországban az előzetes letartóztatás, a büntetőintézkedés, valamint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának szabályait a 2012. szeptember 8-án módosított büntető törvénykönyv végrehajtásáról szóló, 1997. június 6-án ki-

⁸ Erdei Mónika – Iván András – Varga Annamária Zsuzsanna – Leidinger Árpád: Vár a munka! Hogyan találjunk munkát a szabadulás után? Információk a szabadulás utáni munkába állás megkönnyítéséhez. Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet és Budapest Főváros Kormányhivatala, Budapest, é. n. 1. o.

adott és 1998. szeptember 1-jén hatályba lépett törvény, valamint a 2003. szeptember 25-én kibocsátott, az előzetes letartóztatás, illetve a szabadságvesztés végrehajtásának szabályairól szóló igazságügy-miniszteri rendelet szabályozza. A törvény célja, hogy a szabadságvesztés végrehajtása idején felkeltsen a fogvatartottban olyan együttműködési akaratot, amely segíti az alapvető társadalmi alapok elsajátítását és a *szabadulása utáni* visszailleszkedést a társadalomba. A törvény és rendelete szabályozza továbbá a fogva tartás jogszerűségét és a biztonságos őrzés végrehajtását.

Kiemeli a felelősségtudatot, a jog betartásának szükségességét és a visszaeséstől való tartózkodást. Az elítéltekkel való foglalkozásokkal – különös tekintettel a munkavégzésre, oktatásra, kulturális és művelődési foglalkozásokra, sportfoglalkozásokra, *családtaggokkal és más személyekkel* való kapcsolattartásra, valamint terápiás intézkedésre – hatni kell a személyiségükre, a jogaik tiszteletben tartása és a kötelezettségeinek betartatása mellett. E célok elérésére egyénre szabott tervszerű nevelési foglalkozások, terápiák vagy hagyományos rendszerek állnak rendelkezésre, figyelembe véve az intézetek típusát és rendeltetését. A nevelési cél érdekében, ha beleegyeznek, a fiatalok fogvatartottakkal együtt helyezhető el a felnőtt, első büntényes, jó magatartású elítélt. Felnőtt korú előzetes esetén figyelembe kell venni a rendelkezési jogkör gyakorlójának döntését.

Érdemes megjegyezni, hogy külön fejezet foglalkozik a *társadalom részvételével* az ítéletek és határozatok végrehajtásában; a segítségnyújtással az elítéltek társadalomba való visszailleszkedéséhez; az áldozatsegítő alappal és a szabadulás utáni segítő alappal.⁹

Az *osztrák* szabályozás szerint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának *célja* a társadalom védelme, valamint az elkövetők hozzásegítése a jogkövető életmód folytatásához. A szabadságvesztés-büntetésnek tudatosítania kell az elkövetőben a cselekedete jogellenességét, és visszatartó erővel kell hatnia annak érdekében, hogy a polgárok ne kövessenek el hasonló bűncselekményeket. A büntetés-végrehajtás legfőbb célja *az elkövető reintegrációja*.¹⁰

Mivel a reszocializáció gondolata állandóan előtérben van, a büntetés-végrehajtás lehetőség szerint zökkenőmentes átmenet kell hogy legyen a fog-

⁹ Forrás: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

¹⁰ „Der Vollzug der Freiheitsstrafen hat zum Ziel, die Gemeinschaft zu Schützen und dem Straftäter zu einer rechtsschaffenen Lebenseinstellung zu verhelfen. Freiheitsstrafen sollen dem Täter darüber hinaus das Unrecht seiner Handlung bewusst machen und als Praevention andere Bürger daran hindern ähnliche Straftaten zu begehen. Eine Reintegration des Straftäters ist das oberste Ziel des Strafvollzugs.“ Republik Österreich, Bundesministerium für Justiz, Strafvollzug in Österreich

ságból a szabadságba. Ennélfogva a büntetés kezdetétől megfelelő eljárásokkal készítik fel az elkövetőt a szociálisan is megfelelő életvitelre. Ezekhez tartoznak a hasznos munka és strukturált szabadidő eltöltését segítő képzések és továbbképzések.

A börtönélet nem lehet, de nem is szabad, hogy olyan legyen, mint a szabad élet. *De az, ahogyan a büntetés-végrehajtást szervezik, és ahogyan ezt a fogvatartottak megélik, az a társadalmunk minőségének egyik fokmérője.*¹¹

A szabadulásra felkészítés körében az osztrák szabályozás egyebek között a következőket tartalmazza:

Fő szabály szerint a szabadulás előtt 6–12 hónappal fennáll a lehetősége annak, hogy a büntetés-végrehajtási intézetet munka célú, szabadidős vagy terápiás foglalkozások érdekében elhagyják. Ebben az időszakban előtérbe helyezik a kapcsolatfelvételt a külső szociális intézményekkel, amelyek a szabadulás utáni lakóhely- és álláskeresés idején a rendelkezésükre állhatnak. Esetenként a fogvatartottak többnapos eltávozás formájában már a szabadítási eljárás alatt részt vesznek átmeneti projektekből, kipróbálnak otthonokat. Itt kell megemlíteni az újrakezdés programot, amely nagy segítség az utógondozás területén.¹²

Az osztrák szabályozásban fontos szerepet kap az újrakezdést segítő, a pártfogó felügyeletet és az önkéntes utógondozást is magába foglaló újrakezdés *Neustart* program. A többnyire állami költségvetésből finanszírozott program jól tervezett, és „kíséréssel” ellátott átmenetet nyújt a büntetés-végrehajtásból a szabad életbe.

A hazai jogalkotási folyamat vonatkozásában első helyen kell felidézni a büntetés-végrehajtási újraszabályozást elrendelő 1415/2012. (VII. 5.) kor-

11 „Da der Gedanke der Resozialisierung stets im Vordergrund steht, muss der Strafvollzug einen möglichst reibungslosen Übergang vom Leben in Haft und jenem in Freiheit ermöglichen. Daher bereiten von Beginn bis Ende der Strafzeit geeignete Maßnahmen den Straftäter auf ein sozial angepasstes Leben vor. Dazu gehören Aus- und Weiterbildung sowie eine sinnvolle Arbeit und Freizeitgestaltung. (...) Das Leben im Gefängnis kann und darf jedoch niemals dem Leben in Freiheit entsprechen. Aber wie der Strafvollzug organisiert ist und von den Insassen empfunden wird, ist ein Gradmesser für die Qualität unserer Gesellschaft. (...)” Republik Österreich, Bundesministerium für Justiz, Strafvollzug in Österreich

12 „(...) Weiters besteht die Möglichkeit, die Anstalt während des Tages zum Zwecke der Arbeit, Freizeit oder Therapiemaßnahmen zu verlassen (in der Regel sechs bis zwölf Monate vor Haftende). Forciert werden Kontakte zu externen Sozialeinrichtungen, die im Bedarfsfall Wohn- und Arbeitsplätze nach der Haftentlassung zur Verfügung stellen. Fallweise können Insassen in Form mehrtägiger Ausgänge bereits während des Entlassungsvollzuges in Übergangprojekten oder Wohnheimen «probewohnen» und/oder arbeiten. Besonders zu erwähnen ist der Verein Neustart, der im Bereich Haftentlassungshilfe einen großen Beitrag leistet.” Republik Österreich, Bundesministerium für Justiz, Strafvollzug in Österreich

mányhatározat fontosabb rendelkezéseit.¹³ A kormányhatározat nagy hangsúlyt helyez a reintegrációra, a fogvatartottakkal való magasabb szintű, egyénre szabott fejlesztőtevékenységre csakúgy, mint a programozott szabadulásra felkészítő eljárásokra.

13 „A jelenleg hatályos, a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényre új rendeletet felváltó új törvény kiemelkedő célként határozza meg a társadalomba való visszailleszkedés (reintegráció) elősegítését, az elítéltek hatékonyabb oktatását és foglalkoztatását, a szabadulás utáni jogkövető életmód kialakításához szükséges feltételek biztosítását, valamint az önellátó büntetés-végrehajtás kialakítását. Az új bv. törvény 2014. december 31-én léphet hatályba. Az új kódex megalkotása azért is szükséges, hogy a legmagasabb jogszabályi szinten jelenjen meg a személyi szabadság jogszerű elvonásával vagy korlátozásával együtt járó jogkövetkezmények végrehajtása. Emellett az alkotmányos követelményeknek megfelelően megtörténik a jelenleg rendeleti szinten szabályozott, ám törvényi szintű szabályozást igénylő rendelkezéseknek az új kódexbe történő beépítése is. A törvény célja a büntetés-végrehajtás új alapokra helyezése, egyes újítások bevezetése, a jobb alkalmazhatóság, a büntető anyagi jogi szabályokhoz való megfelelő illeszkedés biztosítása és a vállalt nemzetközi kötelezettségeinknek való megfelelés. Új elemként jelennek meg a törvényben a szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei, a régi, hagyományos alapelvek (törvényesség, fokozatosság, normalizáció) mellett új, a jelenlegi társadalmi helyzetre reagáló alapelvek (rugalmasság, káros hatások minimalizálása, pragmatizmus, egyéni aktivitás, egyéniesítés) is bekerültek, melyek a végrehajtás fő irányvonalait jelölik ki. Az új bv. törvény bevezeti az elítéltek besorolása körében a fokozatos végrehajtást elősegítő, egyéniesítést lehetővé tevő rezsim-rendszert. Ennek lényege, hogy a befogadáskor személyes interjúk, kérdőívek és szelektív tesztek elvégzésével felméri az elítélt személyi, társadalmi hátterét, egészségi, pszichés állapotát, intelligenciáját, és biztonsági kockázati szintjét, majd a személyiség változásának figyelemmel kísérésével és a korábbi döntések rendszeres felülvizsgálatával elősegítik a reintegráció megvalósulását és a visszaesések csökkenését. Ezt a feladatot egy új, speciális intézet, a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet (KKMI) végzi majd. A tervezet nagy hangsúlyt helyez a reintegrációra, ezért részletesen szabályozza a szabadulásra felkészítést és visszailleszkedést elősegítő programokat (kábitószerek-prevenciós program, szenvedélybetegségeket kezelő programok, életvezetési képzés, szakképzés stb.). Bevezeti a reintegrációs őrizet jogintézményét: az első alkalommal szabadságvesztésre ítélt, aki öt évnél nem hosszabb tartamú szabadságvesztését fogház vagy börtön fokozatban tölti és azt vállalja – ha a szabadságvesztés céljának megvalósulása ilyen módon is biztosítható –, a szabadulás előtt legfeljebb hat hónappal reintegrációs őrizetbe helyezhető. Aki reintegrációs őrizetbe kerül, a büntetés-végrehajtási intézetből a büntetés-végrehajtási bíró engedélye alapján az általa kijelölt lakásba távozhat, amelyet csak meghatározott esetekben és célból hagyhat el. Tevékenységét elektronikus távfelügyeleti eszközökkel folyamatosan nyomon követik, és bizonyos szabályok megszegése esetén a büntetés-végrehajtási bíró visszavonhatja a reintegrációs őrizetet. A tervezet – a fogvatartottaknak a hozzátartozókkal való kapcsolattartása céljából, valamint a reintegrációs célokat figyelembe véve – újrashabályozza a kapcsolattartási formákat. A javaslat újrashabályozza továbbá a fogvatartás során felmerült költségek megtérítésének kötelezettségét is, így például a jövőben felszámítanak a szándékos egészségértés, vagy fegyelmi ügyekben okozott sérülések miatti költségeket, ugyanúgy, mint az iratok nyomtatásával, másolásával vagy továbbításával felmerülő kiadásokat is. A javaslat megszüntetné továbbá a fogvatartottak ingyenes kondicionáló terem használatát, és díjkötelessé teszi a kondicionáló terem igénybevételét, emellett kötelezővé teszi meghatározott többletszolgáltatások (merülő forraló, hűtőszekrény, televízió, stb.) ellenértékének a megtérítését is. A tervezet további újítása, hogy a törvény rögzíti azt a célt, hogy a fogvatartottak által végzett termelő munka szervezése során törekedni kell a börtönök önellátóvá és részben önfenntartóvá tételére.” <http://www.kormany.hu/hu/kozgazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/hirek/a-kormany-tarsadalmi-egyeztetesre-bocsajtotta-az-uj-buntetes-vegrehajitasi-kodexet>

A kormányrendeletben meghatározott paraméterek szerinti konkrét szabályozás az Országgyűlés által éppen tárgyalandó T/13096. számú irrományban jelent meg:

„1. § (1) A büntetés-végrehajtás feladata a büntetési célok érvényesítése a büntetés, illetve az intézkedés végrehajtásán keresztül, azzal a célkitűzéssel, hogy a végrehajtás során az egyéniesítés szempontjait biztosítani kell annak érdekében, hogy az megfelelően szolgálja az egyéni megelőzési célok elérését.

(2) A büntetések és az intézkedések végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy az

- a) a büntetésben és az intézkedésben megnyilvánuló joghátrányon, illetve a megelőzés szolgáló rendelkezések érvényesítésén túl *elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását,*
- b) a fiatalkorúak tekintetében a gyermekek jogainak érvényesülését is szolgálja,
- c) a kényszergyógykezelés esetén a társadalom védelmén túl, a kényszergyógykezelte számára megfelelő kezelést és gondozást biztosítson.

[...]

83. § (1) A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.

[...]

(7) A szabadságvesztés végrehajtása során biztosítani kell, hogy az elítélt önbecsülése, személyisége, felelősségérzete fejlődhessen, és ezáltal felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre.

[...]

164. § (1) A reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt bűncselekményének társadalomra veszélyességét felismerje, annak következményeit lehetőség szerint enyhítse. Az elítéltet – büntetésének tartamához képest – betanított-munkás képzésben, szakmunkásképzésben, vagy a bv. intézet lehetősége szerint, a büntetés-végrehajtási szempontokra is figyelemmel, szak-képzésben kell részesíteni, [...]

[...]

185. § (1) Az elítéltek szabadulásra felkészítése keretében (a továbbiakban: gondozás) már a szabadságvesztés végrehajtása alatt segítséget kapnak a szabadulást követő társadalomba való visszailleszkedéshez és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. A gondozás – az elítélt visszailleszkedésének elősegítése érdekében – kiterjed a befogadó környezet felkészítésére, más személyek

és szervezetek bevonására is. A gondozás reintegrációs program keretében való-
sul meg.

[...]

187. § (1) Azt az elítéltet, akit vétség miatt legfeljebb egy évig terjedő szabad-
ságvesztésre ítélték, kérelmére társadalmi kötődés programba kell helyezni.

(3) A társadalmi kötődés program feladata:

- a) befogadó környezet biztosítása és erősítése,
- b) korábbi munkahelyre történő visszahelyezés elősegítése, ha ez nem le-
hetséges, új munkahely felderítése, esetlegesen közfoglalkoztatás meg-
teremtése,
- c) további társadalmi kapcsolatok felderítése, erősítése,
- d) lakhatás megteremtésének elősegítése.

(4) A társadalmi kötődés erősítése érdekében az elítélt jogosult

- a) havonta legfeljebb tíz nap eltávozásra azokon a napokon, amelyeken
nem végez munkát,
- b) felügyelet nélkül külső munkahelyen dolgozni,
- c) tanulmányainak bv. intézetén kívüli folytatására.

[...]

191. § (3) Az utógondozást az elítélt által megjelölt letelepedés helye szerint illeté-
kes pártfogó felügyelő végzi, a helyi önkormányzatok, a munkáltatók, az elítélt tár-
sadalomba való beilleszkedését elősegítő, karitatív tevékenységet végző civil szer-
vezetekkel, vallási közösségekkel, valamint egyéb önkéntes közreműködőkkel.

(4) *Az elítélt szabadulását követő munkavállalásának és lakhatásának elősegítése
érdekében a pártfogó felügyelő felméri a szabaduló elítélt befogadó környeze-
te szerinti munkáltatókat, civil szervezeteket, vallási közösségeket, amelyek
vállalják a szabaduló elítélt foglalkoztatásának, lakhatásának biztosítását.*

(5) A 186. § (1) bekezdésében meghatározott elítélt esetében¹⁴, ha a (4) bekez-
désben megjelölt szervezeteknél a szabaduló elítélt munkavállalásának és
lakhatásának megteremtésére irányuló intézkedések eredményre nem ve-
zettek, *a közfoglalkoztatást, illetve a lakhatást az állam biztosítja.*¹⁵

¹⁴ Olyan elítélt, aki hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetést tölt, és bevonták a reintegrációs pro-
gramba.

¹⁵ Részletek a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és szabálysértési elzárás végre-
hajtásáról szóló T/13096. számú törvényjavaslat szövegéből. Az iromány megtalálható az Országgyü-
lés honlapján: www.mkogy.hu.

Következtetések

Fel kell ismernünk, hogy a büntetés-végrehajtás sokkal többről kell hogy szóljon, mint az állam büntetőhatalmának érvényesítése. A büntetőpolitikában már elkezdett eltolódni a hangsúly a büntetésről, a megtorlásról. Ahogy az anyagi büntetőjogban is egyre nagyobb teret nyer a resztoratív szemlélet, a reparáció fontossága, ugyanúgy a büntetés-végrehajtási szemléletet is át kell alakítani. Erről szól a nemzetközi jogalkotás, és erről áruklodnak a nemzeti szabályozási folyamatok is. De mi ennek a lényege?

Az anyagi büntetőjogban és a büntetőeljárás idején a jogalkotó eljutott oda, hogy felismerje, a büntetőeljárás egésze nemcsak az üldözendő cselekményről, hanem az eljárás résztvevőiről is szól. Természeteszerű, hogy ebben az esetben összpontosít inkább a sértettre, tágabb értelemben az áldozatra, mint az elkövetőre, más néven a terheltre. Megpróbálja a rendelkezésére álló eszközökkel a sértettet, illetve az áldozatot olyan helyzethez segíteni, amely közelít az elkövetés előtti állapothoz. Ez nemcsak az anyagi, hanem a mentális reparációt is jelentheti. Mi a tennivaló az elkövetőkkel?

Az ezen való elmélkedést véleményem szerint azzal az alapvető társadalmi érdekléssel kell kezdeni, miszerint a bűnözés arányát vissza kell szorítani, hogy azokat az energiákat, amelyeket egyrészt a tettesek az elkövetésbe, másrészt a hatóság a bűnüldözésbe fektet, a közösségi feladatok ellátásakor lehessen hasznosítani.¹⁶

Az említett társadalmi érdek egyben cél is. Hogyan érhető el azonban mindez, különösen arra tekintettel, hogy ebben az esetben már elítéltekkel kell „dolgozni”?

Az eszközök alapvetően itt is ugyanazok, mint a büntetőjog egyéb területén – azaz a megelőzés és a helyreállítás –, csupán az igények mások. A sértettek, áldozatok tekintetében a megelőzés és a helyreállítás nem követel alapvető személyiségváltozást, az elkövetők esetében azonban egészen más a helyzet.

A megelőzés esetében arról lehet szó, hogy az elkövetőnek az eddigi életvezetése helyett egy másikat, adott esetben merőben újat kínálunk, illetve segítünk abban, hogy az ehhez szükséges eszközök a rendelkezésre álljanak. Ezzel talán megelőzhető további bűncselekmények elkövetése. Ez a reszocializáció.¹⁷

16 „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.” Magyarország Alaptörvénye O cikk.

17 Reszocializáció: „társ.-i beilleszkedési zavarok miatt negatív magatartást tanúsító, a társ. életéből kiszakadt személy beilleszkedésének irányítása, visszavezetése; kriminálpedagógiai és kriminál-andragógiai, szociális és adminisztratív komplex tevékenység. E feladatkörbe tartozik az alkoholisták, drogélvezők elvonó kezelése, a büntetés-végrehajtási intézetek javító-nevelő munkája, a börtönpsz-

A helyreállítás idejét megelőzően az elkövető életében olyan váltás következett be, amely miatt kriminalizálódott, tehát oda kell visszavezetni, ahonnan a kriminalizálódása előtt kiszakadt. Ez a rehabilitáció és reintegráció együtt.

A reintegráció az a folyamat, amikor a szocializált és reszocializált egyén visszakerül a társadalmi környezetbe. Ekkor azonban nem a tág, vagy másképpen a makro-, hanem sokkal inkább a mikrokörnyezetben kell gondolkodni.

Tekintsük át, hogy az előzményekben milyen, általam lényegesnek tartott elemeket emeltem ki!

Alap gondolatok: a szocializáció és az internalizálás. Az elítéltek kapcsolata a külvilággal. Az elítéltek jogainak elismerése. Amilyen a büntetés-végrehajtás, olyan egy állam tág értelemben vett fejlettségi szintje.

A tapasztalatok körében: félelem az egyedüllétől, a munkanélküliségtől. Családi kapcsolat, baráti kapcsolat. A munka és még egyszer a munka. A strukturált időbeosztás hiányának szokatlansága.

A nemzetközi jogalkotási környezet: szabadulás utáni élethelyzet. Család, egyéb kapcsolatok. A társadalom részvétele a végrehajtásban. Az elkövető reintegrációja. A reszocializáció. Újra megjelenik az a gondolat, miszerint egy társadalom nivóját a büntetés-végrehajtási rendszere jellemzi. Szabadulás utáni lakóhely- és munkakeresés, a követett és irányított átmeneti időszak.

Az előbbieket alapján összefoglalhatók az elítéltek reintegrációja idején figyelembe veendő legfontosabb szempontok. Ilyenek a külvilági kapcsolatok, ezen belül a családi, baráti kapcsolatok. A munka. Egyéniesített rezsim. Felelősségérzet fejlesztése. Kontrollált, vagy kísért visszaillesztés a társadalmi környezetbe.

És az egyik legfontosabb mozzanat, amelyre a cikk elején is utaltam, a társadalmi környezet felkészítése, rábírása az együttműködésre. Itt kell kitérni a hazai jogalkotás irányára, azon belül is a szabadulásra felkészítés egyes intézményének értékelésére.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló és többször módosított 1979. évi 11. törvényerejű rendelet hatálybalépése után 33 évvel, a jogalkotó új, korszerű jogszabályt alkotott.

A tervezet láthatóan alkalmazza a korábbi jogszabály hatálybalépése óta felhalmozott büntetés-végrehajtási tapasztalatot, figyelembe veszi az európai vívmányokat úgy, hogy közben megőrzi a sajátosságokat, illetve újításokat vezet be.

toráció és az elbocsátottak utógondozása, szociális támogatása. Intézményesített tevékenység, amely részben áll. feladat, részben az egyházak és civil szerveződések hivatása, vállalása.”
<http://www.kislexikon.hu/reszocializacio>

A tervezet a szabadulásra felkészítés keretében reintegrációs programról rendelkezik, amelyben az elítélt részvétele bizonyos esetekben kötelező. Fogalmi szinten vezeti be és alkalmazza a befogadó környezet meghatározást, ami azért fontos, mert a befogadó környezetet végeredményben az elítélt határozza meg.¹⁸ A program bevezetésével megvalósul a reintegráció megalapozását jelentő individuumhoz igazodó szocializációs vagy reszocializációs környezet a büntetés-végrehajtás intézményrendszerén belül.

Újításként és újfajta reszocializációs és egyben reintegrációs technikaként vezeti be az úgynevezett társadalmikötődés-programot. A program, véleményem szerint, az elítélt helyzetének megközelítése és kezelése szempontjából jelentős és üdvözlendő fordulat, hiszen egy olyan lehetőséget kínál fel a rövid tartamú, fogházban végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltnek, amire eddig nem volt példa. A lényege a következő: a végrehajtás során a bv. intézet megpróbálja megakadályozni, hogy az elítélt szocializálódjon a bv. körülményekhez, és az elítéltet a saját környezetében próbálja tartani. Lehetőséget kínál arra, hogy az elítélt a társadalmi kapcsolatait és a munkahelyét megőrizze. Eredményesség esetén a reintegráció úgy valósul meg, hogy a büntetés-végrehajtás megakadályozza az elítélt el- vagy kiszakadását saját környezetétől, környezetéből.

A már korábban is létezett, de a tervezetben újraszabályozott, új tartalommal föltöltött utógondozás intézménye a kontrollált célegyenest, az átmenetet jelenti az elítélteknek az intézményből a szabad életbe.

Az utógondozás szerepe lényegesebb, mint gondolnánk. Az utógondozás során az ezen a területen az elítélt visszailleszkedését segítők felhasználják mindazokat a tapasztalatokat, amelyeket az elítélttel kapcsolatban a megalapozó tevékenységek idején, így például a reintegrációs program alatt gyűjtöttek. Újra előtérbe kerül a befogadó környezet, ahová az elítélt szabadul, a lakhatás, a munka kérdése.

A korábbiakban tapasztalhattuk, hogy ezeknek a kategóriáknak milyen jelentőségük van nemcsak az egyén, de a bűnmegelőzés és így a társadalom szempontjából is.

A jogalkotó elvileg gondoskodik a szabaduló számára a lakhatás és a munka lehetőségéről, olyan módon, hogy annak garantálására végső soron – a jogszabályban meghatározott sorrend után – az államot kötelezi. Látszólag minden rendben, de ez az a bekezdés, amely felvet egy sor kérdést.

¹⁸ Befogadó környezet: a társadalmi kötődés mértékének megítélése szempontjából vizsgálendő szociális közeg, amelyben az elítélt szabadulását követően élni kíván. T/13096. törvényjavaslat 185. § (9) bek.

Az egyéniesített rezsim egyik fontos eleme az elítélt által meghatározott befogadó környezet. Ez az a szűk társadalmi-szociális környezet, ahova az elítélt vissza szeretne térni, és normális esetben ez az, ahol a visszailleszkedés megvalósulhat. Ha a befogadó környezetet államigazgatási szempontból is megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az valamilyen helyi önkormányzathoz köthető.

Azzal, hogy a jogalkotó a lakhatás, illetve a közfoglalkoztatás végső soron való megoldását állami feladattá tette, elveszni látszik a befogadó környezet jelentősége, illetve csak bizonyos pontig működik, onnantól ez a jól behatárolható terület feloldódik, és a reintegráció, amely a kezdeti lépésekben mindenképpen helyhez kötött, a gondoskodási kötelezettség túgulásával veszélybe kerül, bizonytalanná válik, hiszen az állami gondoskodás helyszíne nem feltétlenül egyezik meg a befogadó környezet helyével és szereplőivel.¹⁹

Véggkövetkeztetés

Az előbbieken megpróbáltam a büntetés-végrehajtás olyan részét kiemelni, amelynek esetében véleményem szerint önmagában az intézményrendszer nem elegendő. Az elítéltek reintegrációja ilyen terület. A büntetés-végrehajtásnak van még olyan területe, amelyről ugyanez elmondható.

Közhalmi véleménye szerint az elítélt kapcsolata a külvilággal esély a reszocializációra, végeredményben, szerintem, a reintegrálásra. Azok, akik elítéltekkel foglalkoznak, tudják: a legtöbb esetben valóban erre van szükség: működő kapcsolatokra és munkahelyre. Mindezt hol találhatja meg a szabaduló?

Valószínűleg a befogadó környezetben. Tudjuk azonban azt is, hogy a szükséges feltételek közül a lakhatás és a foglalkoztatás a legtöbb esetben hiányzik. Ha a szabaduló nem tud abban a környezetben megkapaszkodni, amelyhez bármilyen oknál fogva kötődik, ahol megtalálhatja azt a rendet, amely felszínen tartja, menthetetlenül visszacsúszik.

Ezért – lássuk be – az a társadalmi környezet is felelős, amelybe a szabaduló vissza szeretne térni, ahol új életet szeretne kezdeni. Ez a helyzet termé-

¹⁹ Érdemes megjegyezni, hogy a jogalkotó is így látja, hiszen a törvényjavaslat 191. §-hoz kapcsolódó indoklás így fogalmaz: „Az utógondozás, mint feladat a pártfogói felügyeletre hárul, azonban az egyedi esetekből kiindulva a társszervek széles körének segítségét veheti igénybe. Kiemelt szerepe van a *letelepedés helye szerinti önkormányzatoknak*, hiszen köteleességük a lakhatás biztosítása és a munkahelyteremtés.” Kérdés, hogy miért fogalmaz a jogszabály szintjén kevésbé egyértelműen.

szetesen mindenkinek nehéz. Természetes reakció az idegenkedés, a bizalmatlanság – miért is bízna valaki bármit is egy bűnelkövetőre –, a visszautasítás. Azt is meg kell érteni azonban, hogy mi zajlik egy olyan emberben, aki rövidebb vagy hosszabb szabadságvesztésből, és ezzel együtt egy totális rezsimből szabadult, és újra önállóan kell léteznie. A két oldal bizalmatlansága patthelyzetet teremthet. Mégis el kell mozdulni erről a pontról, ösztönözni, sok esetben kötelezni kell, ezért van szükség a társadalmi intézményekre.

Mindezek mellett a jogalkotónak az egész intézmény mögé biztos hátteret kell rendelnie, felkészülve arra, hogy a reintegráció érdekében tett első próbálkozások, átmeneti lépések nehezebben teljesíthetők.

Óriási felelősség, egészen pontosan azon múlik minden, hogy ezt a hátteret hogyan biztosítja a jogszabály. Álláspontom szerint ezt úgy kell megtennie, hogy eközben nem feledkezik meg a célról, és a célhoz rendelt eszközökről. Olyan rendszert kell kidolgozni, olyan hátteret kell nyújtani, ahol az egyéniesített rezsimben tartott fogvatartott nem vész el, kísérhető, kontrollálható.

A jogalkotó elindult ezen az úton, azonban – bár indoklása másról szól – a végső soron vett rendelkezése – amelyben állami kötelezettséget állapít meg – véleményem szerint nem a szándékolt célt szolgálja, az túl tág, a végrehajtás szempontjából kevésbé megfogható.

Bízom azonban abban, hogy tévedek, illetve hogy a végrehajtás idején inkább az indoklásban rögzítettek kapnak teret.